Waarover spraken wij?

Over Maccovius, Lubbertus, Steketee, Kuitert, en wat dies meer zij…

Margriet Gosker

Mede namens Ferenc Postma wil ik enkele herinneringen ophalen aan onze fijne collega en goede vriend Jan Veenhof en onze dank aan de negentigjarige jubilaris onder woorden brengen. Het schrijven van deze bijdrage heeft ons opnieuw bewust gemaakt van onze jarenlange verwevenheid en kostbare vriendschap. Toen Jan met zijn autobiografie bezig was, zei hij tegen ons: "Je kunt niet alles opschrijven", en zo is het. Jan heeft ons vaak geschreven en lang niet alles is publicabel, maar enkele pareltjes hebben we eruit gevist.

Meerssen 3 juni 2014. Foto Margriet Gosker

Zieke Poes

Laat ik beginnen met een voor mij bijzonder moment. Op 5 juni van het jaar 2000 was Jan in Boedapest. Op die dag verdedigde ik mijn proefschrift en Jan was opponent.[1] Mijn verdediging duurde vier uur, wat naar Hongaarse begrippen heel normaal is, en zo werd ik Doctor Theologiae, summa cum laude.[2] Eerder al was ik geslaagd voor het 'Rigorosum', een examen over alle theologische vakken bij alle professoren. De buluitreiking valt in Hongarije niet samen met het dispuut, maar vindt op een later moment plaats. Ik memoreer met genoegen, dat mijn bul is vervaardigd van Italiaans perkament, handmatig gekalligrafeerd (vier kleuren), getooid met een lakzegel ter grootte van een tennisbal, in een notenhouten doos gevat en gedragen door een lint in de Hongaarse kleuren. In de Latijnse tekst is mijn geslacht

veranderd (Reverendissimus Dominus), maar ook dat went.[3] Op 26 oktober 2000 ontving ik dit luisterrijke document, extra fraai uitgevoerd vanwege de millenniumwisseling. Tijdens de feestelijkheden zat ik naast de bekende Zwitserse oecumenicus Lukas Vischer, die bij dezelfde gelegenheid een eredoctoraat ontving. Ook de Groninger hoogleraar Hans Roldanus was één van de gelukkigen.[4] Jan en Marianne zouden ook van de partij zijn, maar zeiden op het laatste moment af, omdat hun poes ziek was. Wat een ontroerend teken van dierenliefde, en zo typerend voor hen beiden. Jan maakte het later goed door in *Centraal Weekblad* een mooie recensie over mijn boek te schrijven[5] en er ook later nog aan te refereren.[6]

Oecumene

Dat Jan in Boedapest opponeerde, is niet toevallig. Heel ons theologische leven hebben we samen opgetrokken. Onze vriendschap begon op de Vrije Universiteit, waar Jan en Ferenc collega's waren. Jans oecumenische gezindheid sprak mij aan en is niet onopgemerkt gebleven.[7] Zo vroeg Jan in 1982 of ik hem wilde opvolgen in de *Sectie Geloofsvragen* van de (landelijke) Raad van Kerken.[8] De leiding was in handen van Ellen Flesseman-van Leer, die haar ergernis onverholen liet blijken, wanneer er mensen aan tafel zaten, die hun stukken niet of slechts vluchtig hadden gelezen. Jan had veel omhanden, kwam er nauwelijks aan toe en wilde er vanaf. Ik nam de uitnodiging aan en werd benoemd. Voor Jan een opluchting en ik blij. Zo mocht ik samenwerken met interessante theologen, van wie ik veel heb geleerd.[9] In die tijd verscheen juist het Limadocument. Ik werkte met o.a. Karel Blei en Anton Houtepen mee aan de receptie ervan.[10] De oecumene boeide mij en ik ben nog altijd dankbaar, dat Jan mij voorstelde aan mijn doctoraalstudie te beginnen.[11]

De dubbele Jezus, Maccovius, Lubbertus en Steketee

In 1985 gaf Jan ons zijn boek *De dubbele Jezus*. Ik las het met rode oortjes en schreef Jan een uitvoerige reactie. Van de titel was ik niet zo erg gecharmeerd, net als Flesseman, die zich er laatdunkend over uitliet ('twee op elkaar gelijmde planken').[12] Kuitert constateerde, dat Veenhof de 'formules' van Nicea en Chalcedon verdedigde en daarmee dichter bij Schillebeeckx stond dan bij Flesseman en Berkhof.[13] Blij was ik met Jans voortschrijdend inzicht dat vrouwelijke leerlingen Jezus soms beter begrepen dan hun mannelijke collega's.[14] In 1985 voerde ik de eindredactie van een artikel dat Jan en Ferenc over Maccovius schreven.[15] Jan schreef ook een voorwoord in het boek van Ferenc over Franeker disputaties, verdedigd onder Lubbertus.[16] Al eerder hadden ze samengewerkt aan een boek over het ontslag van de Kamper docent Adriaan Steketee.[17] Ze zijn zelfs op een mooie dag naar het Zeeuwse Heinkenszand gereisd om diens graf te bezichtigen, dat daar toen nog was.

Scharnierpunten

Als er iemand was, die op scharnierpunten van ons leven acte de présence gaf, dan was het Jan. Als ik door mijn predikantschap en ons gezin met jonge kinderen niet genoeg opschoot met mijn doctoraalstudie kreeg ik van Jan een bemoedigend briefje of telefoontje. "Jij kúnt het", zei hij dan. Dat stimuleerde mij om door te zetten en mede dankzij het enthousiasme van Houtepen, die bij het examen als externe opponent optrad, lukte het. Op 8 juni 1988 was ik doctorandus, cum laude. Op een mooie zomerdag kwam Jan zomaar even langs en zei: "Jullie hebben geen auto. Kom, stap in, we rijden naar Zandvoort". Zo gezegd zo gedaan en we

maakten een prachtige strandwandeling. Dat is Jan ten voeten uit. Toen hij in 1989 de VU verliet, was dat voor ons echt een aderlating, maar de band verslapte niet. Ik zal nooit Jans hartelijke condoleancebrief vergeten bij het overlijden van mijn vader in 1992. We bleven elkaar onze pennenvruchten toesturen en waren altijd benieuwd naar elkaars commentaren. Altijd wilde Jan weten hoe het mij verging als een van de eerste vrouwelijke GKN-predikanten. In 1995 schreef Jan in het *Liber Amicorum* voor Ferenc, dat vrouwen geen predikant konden worden in gemeenschappen met een fundamentalistische inslag, maar dat hij zelf na veel bezinning en beraad niet voor de fundamentalistische weg koos.[18] Ook dat is typerend voor Jan. Altijd mild, nooit een scherpslijper. In 2003 ontvingen we in Amstelveen een beroepingscommisie uit Venlo. De eerste die vroeg: "Hoe ging het?" was Jan, die juist die dag bij ons was en zich tijdens het gesprek even in onze bibliotheek had teruggetrokken.

Yad Washem, ambt, doop, A Common Word en Bavinck

In 2007 schreef Jan ons vol trots dat in een Rotterdamse synagoge aan zijn ouders postuum de Yad Washem-onderscheiding was uitgereikt.[19] Zijn vader, die in 1969 tijdens een kerkelijk conflict onrechtvaardig was behandeld, was toen nog niet gerehabiliteerd. Dat gebeurde pas in 2021.[20] Bij het schrijven van zijn memoires kwam al die narigheid bij Jan weer boven. De kerk is niet altijd een veilige plek. Twee jaar later spraken we over de doop.[21] Paulus is niet gezonden om te dopen (I Kor.1:17) en Jezus zelf doopte ook niet. Het verband tussen ambt en avondmaal is evident,[22] maar hoe zit het nu met het verband tussen doop en ambt? In 2009 stuurde Jan mij zijn commentaar op de open brief *A common Word*, waarin 138 moslims wereldwijd zich expliciet tot Christenen richtten[23] en in 2010 schreef Jan ons over zijn voorgenomen reis naar Princeton, waar hij college zou geven over Bavinck. Door vulkaanexplosies op IJsland ging dat niet door, maar gelukkig namen George Harinck (VU) en John Bolt (Grand Rapids) de honneurs waar.[24] In 2011 leefde Jan mee met mijn bevestiging als interim-predikant in Boxmeer en schreef me: "Het bevorderen van de vreugde is een centraal aspect van het ambt". Op een lezing die ik op 5 maart 2012 mocht houden over apostoliciteit,[25] reageerde Jan door me te wijzen op de invloed van Ellen White, wier geschriften door de zevendedag-adventisten als een tweede Bijbel gelezen worden.[26] Het laat maar weer eens zien hoe Jan altijd over grenzen heen durft te kijken.

De Geest als vrouw en de pijn van de vrijmaking

In juni 2014 waren Jan en Marianne weer in Nederland. Dat was een mooie kans elkaar in het Limburgse Meerssen te treffen. Jan schreef altijd veel over de Geest, en nu was hij bezig met 'de Geest als vrouw'. Het was nog *in statu nascendi* en Jan wilde weten hoe ik dat zag. Ik wees hem op het werk van Magdalene Frettlöh.[27] Zo konden we elkaar begeleiden op onze theologische wegen. In 2015 deelde Jan zijn kijk op de autobiografische geschriften van Aalbers en Wentsel met ons.[28] In dit terugkijken op het verleden klonk duidelijk de pijn over de vrijmaking door. Op 2 november 2016 waren we aanwezig in de VU bij de presentatie van Jans nieuwe boek. Ook daarin gaat het weer over de Geest en de vrouwelijke dimensie in God, waarin Gods moederlijke kant goed naar voren komt (een 'zij' is even goed als een 'hij'). In de vroege kerk geen vreemde gedachte. Was het de invloed van Constantinopel (381), dat de betiteling van de Geest als moeder als minder gepast werd ervaren? Jan ontdekte veel dat ik hier niet kan noemen, maar ik verwijs wel even naar de passage, waarin Jan vermeldt, dat Nicolaus von Zinzendorf (1700-1760) al sprak over het 'moederambt van de

Heilige Geest'.[29] De boekpresentatie was een feest. Ik maakte ter plekke foto's van alle aanwezigen. Jan vond het prachtig 'om al die hoofden als het ware te determineren'.[30]

Kuitert en zo

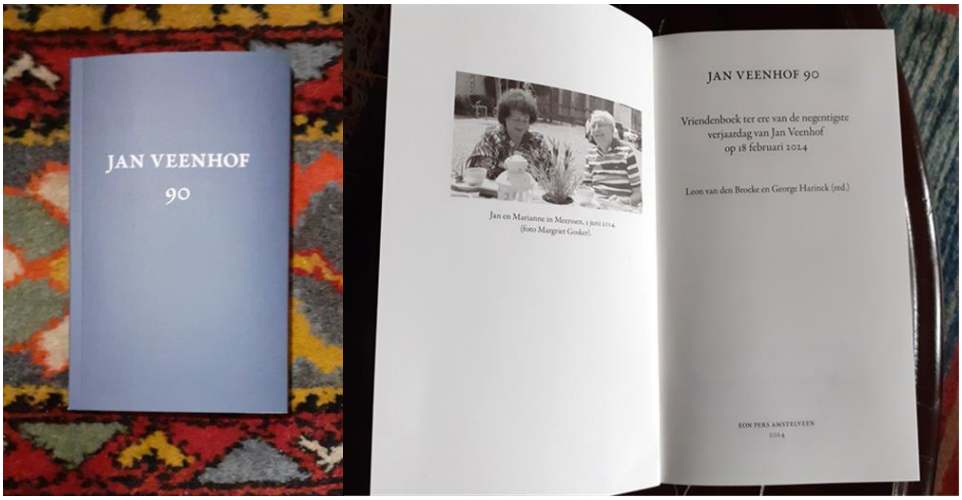
In april 2017 schreef ik Jan over een kwestie die me hoog zat. Ik had contact gehad met de auteur van de biografie over Kuitert.[31] Hij vroeg me hoe mijn vader en ik in de discussies rond Kuitert hadden gestaan.[32] Die vraag kwam niet uit de lucht vallen. Ons leven is zeer met Kuitert verweven. Ik had voor het eerst een 'intakegesprek' met hem, toen ik van Kampen overstapte naar de VU (1968) om daar mijn studie voort te zetten. Kuitert gaf ons toen als ethicus colleges over Fré Meis, de 'strijder van strokarton'.[33] Dat was vast niet gebeurd als hij Berkouwer had mogen opvolgen.

Rond 1970 was de eerste vraag van menige beroepingscommissie aan een kandidaat en dus ook aan mij: "Wat denkt u over Kuitert?" In oktober 1971 kreeg Ferenc van mijn ouders op zijn verjaardag *De realiteit van het geloof* cadeau.[34] Voorin schreef mijn vader de treffende woorden: "De realiteit van het geloof wordt door genade ervaren". Pas later begreep ik dat dit waarschijnlijk kritisch was bedoeld. We trouwden in 1972 en Kuitert feliciteerde ons hartelijk. Maar op ons bruiloftsfeest kregen we een toespraak van mijn vader, waarin we ernstig werden gewaarschuwd tegen Kuiterts theologie. Dat hij zeer kritisch op Kuitert was en dat in 1976 ook ter synode uitsprak, is geen geheim.[35] Maar toen ik Peelens drukproef las, vond ik dat mijn vader lelijk werd weggezet en dat verdiende hij nu ook weer niet. Ik heb toen enkele wijzigingen voorgesteld, maar dat was tevergeefs. Recensenten oordeelden later dat deze biografie nogal hagiografisch is uitgevallen.[36]

Ik schreef Jan over mijn verlegenheid met deze kwestie. Jan schreef terug: "Heel significatief, jouw zorg het beeld van de discussies met en rondom Kuitert zuiver te maken of te houden. Het gaat om de waarheid, ook in historische zin, al is er uiteraard altijd de mogelijkheid van verschil in visie en taxatie".[37] Jan bleek trouwens zelf net zo'n ervaring te hebben opgedaan. De suggestie in *Spreken over boven*, dat Veenhof niet met Kuitert overweg kon, is door Jan zelf en anderen weersproken.[38] We weten, dat Kuitert bij Jans afscheid van de VU schreef, dat Jan geen spijt van zijn stap naar het pastoraat zou hebben, maar 'wij wel'.[39] Harry heeft zich inderdaad wel eens kritisch over Jan uitgelaten door scherp te reageren op een stuk van Jan over diens ervaringen met de Wijsbegeerte der Wetsidee. Die reactie is door Peelen weergegeven. Maar ook de recensie die Jan in 2014 schreef, heeft hun relatie niet echt verstoord.[40] Tjitze Baarda schreef mij in 2017, dat we het contact met Harry niet moesten verliezen en zo dacht Jan er ook over. En ik? Ik heb bij Kuitert veel liefde voor zoekende en twijfelende mensen gevoeld, maar ik miste altijd iets van liefde voor de kerk.[41]

Pastor aeternus

Jan is inderdaad altijd een pastor gebleven,[42] zoals blijkt uit zijn VU-afscheidsbrief[43] en ook uit het feit dat hij als zeventigplusser nog steeds pastoraal werk in een verpleeghuis deed en daar veel leerde van het contact met bewoners en personeel.[44] Het gaf hem stof tot nieuwe bezinning over multiculturele en multireligieuze verscheidenheid. Ik eindig met een kernachtig citaat van de jubilaris zelf: "De gemeente is Gods volk onderweg. Ze weet zich met de wereld, met de eigen tijd en ook met de ervaringen van nood en aanvechting verbonden. Ze vindt in Christus kracht en inspiratie om ondanks alles te geloven, te hopen en lief te hebben".[45] En daarmee typeerde Jan zeker ook zichzelf.

---

[1] Károli Gáspár Universiteit, promotor Ferenc Szűcs. Margriet Gosker, *Het ambt in de oecumenische discussie. De betekenis van de Lima Ambtstekst voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SoW-kerken*, Delft 2000. Hongaarse vertaling: Mária Kun, Miklós Kocsev, József Antal.
[2] Lijst van doctoren (PhD-fokozatszerzés 1997-2000), in: Sándor Ladányi (ed.), *A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának Története 1855-2005*, Budapest 2005,413.
[3] Margriet Gosker, 'Aan de weleerwaarde Heer Ds. Mevrouw. Een persoonlijke impressie na een halve eeuw vrouwelijke predikanten in de Gereformeerde Kerken in Nederland', in: *Historisch Tijdschrift GKN*, 46(2022),9-32.
[4] https://portal.kre.hu/index.php/home/kivalosagaink/tiszteletbeli-doktoraink.html
[5] J. Veenhof, 'Het ambt is meer dan een functie. Proefschrift Gosker stimulans voor ambtsdiscussie in SoW-kerken', in: *Centraal Weekblad* 48(2000)4,5.
[6] Jan Veenhof, *Vrij Gereformeerd*. Verzamelde artikelen bezorgd door Dirk van Keulen, Kees van der Kooi, Aad van Egmond en Martien Brinkman, Kampen 2005,353,355. Jan Veenhof, *Vrij en verbonden*. Bezorgd, ingeleid en geannoteerd door Leon van den Broeke, Amersfoort 2021,128,265. Jan Veenhof, 'De gave der profetie en geloofservaring', in: A. Baars, G.C. den Hertog. A. Huijgen, H.G.L. Peels, *Charis, theologische opstellen aangeboden aan prof. dr. J.W. Maris*, Heerenveen 2008,231,241.
[7] Ruud van Haastrecht, in: *Trouw* 22-11-1989.
[8] Nu: *Beraadgroep Geloven en Kerkelijke gemeenschap*, afgevaardigd door de Gereformeerde Kerken in Nederland.
[9] O.a. de hervormden Ellen Flesseman-van Leer, Henk Berkhof, Kune Biezeveld, Wim van der Zee, de rooms-katholieken Herman Fiolet, Anton Houtepen, Jan Hulshof, Frans Haarsma, Josef Wissink, Ton van Eijk, de oudkatholieken Jan Visser, Martin Parmentier, en de remonstrant Marius van Leeuwen.
[10] Karel Blei, Anton Houtepen, Margriet Postma-Gosker, 'De Nederlandse kerken en het Lima-Rapport. Evaluatie Sectie Geloofsvragen van de Raad van Kerken in Nederland', in: *Tijdschrift voor Theologie*, 29(1989)2,148-163.
[11] De kandidaatsstudie duurde destijds zes jaar en daarmee werd je predikant. Voor het doctoraal stond nog eens twee jaar.
[12] Citaat uit een brief van mij aan Veenhof, 4-9-1985.
[13] Kuitert in *Trouw* 27-8-1985.
[14] Jan Veenhof, *De dubbele Jezus, meditaties over teksten van de evangelisten*, Baarn 1985,98.
[15] Jan Veenhof, Ferenc Postma, 'Disputen omtrent de predestinatie. Het logisch denken van Johannes Maccovius (1588-1644) en de doorwerking daarvan', in: G.Th. Jensma, F.R.H. Smit, F. Westra, *Universiteit te Franeker 1585-1811. Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool*, Fryske Akademy, Leeuwarden 1985,249-264,261.
[16] Ferenc Postma, *Disputationes Exercitii Gratia: een inventarisatie van disputaties verdedigd onder Sibrandus Lubbertus, Prof. Theol. te Franeker 1585-1625*, Amsterdam 1985.
[17] P. Hoekstra, F. Postma, J. Veenhof, *Het nachtelijk ontslag. Waarom de Kamper docent A. Steketee in 1882 moest gaan. Een gedocumenteerd verslag*, Delft 1983. Voorin is een gedicht van Murk A.J. Popma opgenomen.
[18] Jan Veenhof, 'De protestantse orthodoxie, het fundamentalisme en de waarheidsvraag', in: Margriet Gosker (ed.), *Een boek heeft een rug. Studies voor Ferenc Postma op het grensgebied van theologie, bibliofilie en universiteitsgeschiedenis*, Zoetermeer 1995,54-60,58.
[19] https://www.yadvashem.org/yv/pdf-drupal/netherlands.pdf
[20] https://tukampen.nl/nieuws/eerherstel-voor-oud-hoogleraren/
[21] E-mail 6-4-2009.
[22] E-mail 6-4-2009. Hans Kronenburg, Margriet Gosker, 'Een wissel gemist?', in: *Kerk en Theologie* 60(2009)2,143-159.
[23] E-mail 25-8-2009, https://kerk-islam.nl/wp-content/uploads/2021/02/Een-open-brief-aan-christenen-Soteria-2009-01.pdf
[24] E-mail 1-5-2010.
[25] *Mogen het ook pumps zijn? In de schoenen van de apostelen. Over apostoliciteit van vrouwen in de kerk*, Studiedag Raad van Kerken in Nederland, Amersfoort 05-03-2012.

[26] http://www.agp-internet.com/react/2003/sermonnl/0044.htm, 02-10-2023.
[27] Over de 'Mögliche Unmöglichkeit geschlechtsspezifischer Rede von Gott'. http://www.reformiert-online.net/agora2/docs/105.pdf?fbclid=IwAR0sXrnpwujGuCN2AZd9x5JX6zOwcnV5dBBtkxpAlpwFBsqTSYcjJmQBbP4, E-mails 22-07, 02-08-2014.
[28] B.J. Aalbers, *De duif heeft ons een goed bericht gebracht. Een autobiografisch tijdsbeeld van vijfenvijftig jaar oecumenisch predikantschap*, Heerenveen 2011. B. Wentsel, *Gun leven aan mijn ziel. Memoires en uitzichten*, Zoetermeer 2014.
[29] J. Veenhof, *De Kracht die hemel en aarde verbindt. De identiteit van de Geest van God als relatiestichter*, Zoetermeer 2016,65-68.
[30] E-mail 2-2-2017.
[31] G.J. Peelen, *Spreken over boven. Harry Kuitert–een biografie*, Amsterdam 2016.
[32] In 1998 stelde Groeneveld mij diezelfde vraag. Steven Derix, Frits Groeneveld, 'Ondanks alles Gereformeerd gebleven', in: *NRC Handelsblad* 12-10-1998,2. Ik schreef een kritisch commentaar over Kuitert in *Centraal Weekblad* 46(1998)39,2. Er kwamen verschillende reacties op. *Centraal Weekblad* 46(1998)41,12. Harry was onze achterbuurman in Amstelveen,en sprak mij er op aan. We bleven een goede relatie houden. Ik bezocht hem in het VU-ziekenhuis, hij schonk mij een boekenbon bij mijn promotie en gaf mij zijn boek *Kerk als constructiefout*, Utrecht 2014, met zijn autogram.
[33] https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/meis
[34] H.M. Kuitert, *De realiteit van het geloof*, Kampen 1971[4].
[35] Conferentie van Synode over spanning tussen theologie en gemeente, in: *Kerkinformatie* 55/56(1976),39-44.
[36] Dick Schinkelshoek in: *Nederlands Dagblad* 25-11-2016. Ook Kees van der Kooi gebruikt het woord hagiografisch in zijn recensie in *Kerk en Theologie* 68(2017)289-290,290.
[37] E-mail 19-4-2017.
[38] *Vrij en verbonden*, 115. Van der Kooi, *ibidem* 190. P.J. Vergunst, https://gereformeerdebond.nl/de-waarheidsvriend/artikelen/boekbesprekingen-104/
[39] H.M. Kuitert, 'De overgangsjaren', in: *Kabats, speciale uitgave ter gelegenheid van het afscheid van prof. dr. J. Veenhof (*1989),22-25,25.
[40] Recensie van Veenhof over Kuitert, *Alles behalve kennis. Afkicken van de Godgeleerdheid en opnieuw beginnen* (2012[2]), in: *Theologische Zeitschrift*, 70(2014)1,75-78.
[41] Dit schreef ik aan een collega naar aanleiding van K. Blei, *Geloven op gezag*, Zoetermeer 1996.
[42] Jan Veenhof, 'De pastor als medewerker van God. Zelfstandigheid in pneumatologisch perspectief', in: F.H. Kuiper, J.J. van Nijen, J.C. Schreuder (ed.), *Zelfstandig geloven. Studies voor Jaap Firet*, Kampen 1987.
[43] Jan Veenhof, 'Afscheidsbrief' 30-08-1989, in: *Kabats* 1989,3.
[44] E-mail, 2005.
[45] Jan Veenhof, 'Die Sprache der Reiter und der Glocken', in: Eugen Jost, Trudi Naef-Schmid, Jan Veenhof, *25 Jahre Johanneskirche Thun-Strättligen*, 1992.